

УДК 373.3-051:378.046-021.68

Примакова В. В.

**ВПЛИВ РЕФОРМ 50–60-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ НА РОЗВИТОК
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ВЧИТЕЛІВ В УКРАЇНІ**

***Анотація.** Стаття присвячена розгляду проблеми розвитку післядипломної освіти вчителів початкових класів в Україні впродовж 50–60-х років ХХ століття; у ній схарактеризовано вплив реформаційних процесів на діяльність закладів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів; проаналізовано зміст і характер змін, що відбувалися в освітній галузі тих років та впливали на професійний розвиток фахівців. На основі аналізу науково-педагогічної літератури, різнопланової джерельної бази зроблено спробу визначити основні тенденції розвитку післядипломної освіти вчителів початкових класів в Україні вказаного періоду та простежити їх трансформацію впродовж наступних етапів.*

Ключові слова: підвищення кваліфікації вчителів, післядипломна педагогічна освіта, вчителі початкових класів, тенденції розвитку.

Примакова В. В.

ВЛИЯНИЕ РЕФОРМ 50–60-х ГОДОВ XX СТОЛЕТИЯ НА РАЗВИТИЕ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ОБРАЗОВАНИЯ УЧИТЕЛЕЙ В УКРАИНЕ

Аннотация. *Статья посвящена рассмотрению проблемы развития последипломного образования учителей начальных классов в Украине на протяжении 50–60-х годов XX века; в ней охарактеризовано влияние процессов реформирования на специфику деятельности учреждений повышения квалификации педагогических кадров; проанализированы содержание и характер изменений, происходивших в сфере образования тех лет и влиявших на профессиональное развитие учителей. На основе анализа научно-педагогической литературы, разноплановой источниковой базы предпринята попытка определить основные тенденции развития последипломного образования учителей начальных классов в Украине указанного периода и проследить их трансформацию на протяжении последующих этапов до сегодняшних дней.*

Ключевые слова: *повышение квалификации учителей, последипломное педагогическое образование, учителя начальных классов, тенденции развития.*

Primakova V. V.

EFFECT OF REFORMS OF THE 50–60-S OF THE XX-TH CENTURY ON THE DEVELOPMENT OF POSTGRADUATE TEACHER EDUCATION IN UKRAINE

Summary. *The article is devoted to examination of the problem of development of postgraduate education of teachers of primary forms in Ukraine during the 50–60-s of the XX-th century. The acuteness of the problem; is grounded; its historiography is widened and detailed; the peculiarities of activity of establishments of skill improvement among pedagogical personnel are characterized in the mentioned period. The article analyzes the existing researches of pedagogues of past years and contemporary scientists on different aspects of development of postgraduate component of continuing pedagogical education of different years. The structure, content and specificity of perfection of teachers of primary stage of school education are specified; essential changes happened in the sphere of education of those years, their influence on professional development of specialists in postgraduate period are researched. The main aspects of reforming the native general educational branch in Ukraine for the period of the 50-s of the XX-th century are examined; the main changes in the content and in the organization of primary education; peculiarities of proper preparing of specialists to realization of reforms are encircled. The degree of interaction of institutes of teacher skills improvement with establishments, which guarantee postgraduate education of primary school teachers, particularly, with departments of education, inspection and methodological service is outlined. On the basis of the analysis of normative-legal, archival and narrative sources the attempt was made to determine the main tendencies of development of primary school teacher postgraduate education in Ukraine in the mentioned period and to retrace their transformation on the contemporary stage.*

Key words: *improvement of teacher skills, postgraduate pedagogical education, teachers of primary forms, tendencies of development.*

Постановка проблеми. Одним із основних завдань сучасної вітчизняної освітньої галузі є забезпечення «випереджувального характеру підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів відповідно до потреб реформування системи освіти, викликів сучасного суспільного розвитку», про що вказано в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [1, с. 36]. Це означає, що серед основних професійних якостей та вимог до вчителя на перший план виступають компетентність і творча спрямованість його педагогічної діяльності, що передбачає свідоме використання ним традиційних підходів до побудови навчаль-

но-виховного процесу та володіння інноваційними технологіями.

Розвивати компетентність учителя, розширюючи його картину світу та вдосконалюючи професійну майстерність, покликана сучасна система післядипломної педагогічної освіти, зокрема, найпотужніша її складова – система підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Вона має забезпечувати відповідний рівень розвитку професіоналізму фахівців щодо вимог на сучасному етапі. Сьогодні ця система являє собою дещо більш складне утворення (із розгалуженою структурою, багатовекторними функціями, обґрунтованою методологією), аніж у період ста-

новлення, на початку розвитку (40–50-і роки ХХ століття), в періоді реформування (50–60-і та 80-і роки ХХ століття) та згорання реформ. Однак осмислення досвіду історико-педагогічного розвитку вказаної складової освітньої галузі, врахування переваг і недоліків її побудови та функціонування на різних історичних етапах розвитку українського суспільства дозволять ефективно і продуктивно будувати роботу із забезпечення належної сучасної післядипломної освіти вчителів, у тому числі початкових класів.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Вивченню проблем розвитку післядипломної педагогічної освіти приділяли велику увагу радянські вчені та сучасні вітчизняні науковці. Ґрунтовні історико-педагогічні дослідження з питань загального розвитку системи освіти висвітлено в працях М. Євтуха, В. Кузьменка, Н. Слюсаренко, О. Сухомлинської та інших. Зміст і наслідки реформаційних процесів вітчизняної освітньої галузі детально проаналізовані В. Андрущенко, Л. Березівською, Н. Бібік, І. Зязюном, А. Кузьмінським. Історію становлення базової та післядипломної педагогічної освіти досліджували О. Дубасенюк, С. Крисюк, В. Луговий, В. Майборода. Теоретико-методологічні основи розвитку системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів обґрунтували А. Зубко, В. Олійник, В. Пашков, Н. Протасова та інші науковці. Однак наявні ґрунтовні дослідження проблем розвитку післядипломної освіти вчителів набудуть більш цілісного характеру за умови критичного аналізу історико-педагогічних матеріалів з питань трансформації вітчизняної освітньої галузі в період реформування 50-х років та реалізації цих реформ упродовж 60-х років ХХ століття. Такий аналіз сприятиме осмисленню відповідного досвіду та творчому використанню в умовах модернізації сучасної системи освіти.

Мета статті – розглянути та схарактеризувати вплив реформаційних процесів 50–60-х років ХХ століття на розвиток післядипломної освіти вчителів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Найгострішими проблемами системи народної освіти на початку 50-х років ХХ століття продовжували залишатись відбудова і поновлення роботи шкіл; охоплення навчанням всіх дітей; забезпечення школи, в тому числі початкової, педагогічними кадрами; недостатній рівень організації заочного навчання наявних кадрів, розширення мережі закладів професійної підготовки вчителів; обмежене охоплення фахівців вчительськими курсами, семінарами [2].

Робота інститутів підвищення кваліфікації не могла забезпечити належного рівня фахового та ідейно-політичного рівня вчителів початкових

класів. Планова робота щодо професійного зростання вчителів відбувалась і через діяльність методичних об'єднань, методкущів, міських і районних педкабінетів, відділів народної освіти, однак і в діяльності цих складових системи виникали суттєві ускладнення. Виконання певних видів діяльності часто носило формальний характер, що було зумовлено незадовільними умовами функціонування відповідних закладів і установ. Потрібні були масштабні заходи на загальнодержавному рівні, котрі стимулювали б діяльність всієї системи народної освіти і вказаної ланки вітчизняної освіти. Такі зміни зумовили реформаційні процеси, започатковані в середині 50-х років.

Цей період в історії Радянського Союзу характеризувався такими явищами, як лібералізація, десталінізація; котрі, безумовно, торкнулися розвитку освітньої галузі. Серед основних трансформаційних процесів того часу вчені (Л. Березівська, А. Кузьмінський, В. Луговий, О. Сухомлинська та ін.) визначають тимчасове уповільнення процесу русифікації, припинення утиску національних інтересів меншин, розширення прав республіки в усіх сферах життя і діяльності держави, часткова реабілітація жертв сталінських репресій, збільшення кількості українців у партійних колах і керівних структурах СРСР тощо. Водночас із позитивними зрушеннями на розвиток освіти продовжували впливати й негативні фактори: відставання від науково-технічного розвитку інших країн, тенденції до стагнації, закритості, кризові явища, формалізм і бюрократизм, посилення керуючої ролі КПРС, ідеологічного диктату в духовній сфері, укріплення адміністративно-командної системи тощо [3]. Необхідність реформування освітньої галузі була викликана тим, що в добу індустріалізації виникла нагальна потреба в професійно підготовлених високоосвічених працівниках, що зумовило потребу в перегляді основ функціонування діючої системи освіти в цілому та освітньої політики уряду щодо підвищення кваліфікації кадрів, зокрема.

Ідею реформування освітньої галузі було порушено на ХХ з'їзді КПРС (лютий 1956 р.), де проголошувалась необхідність реалізації загального обов'язкового семирічного навчання та створення умов для запровадження 10-річного навчання. Метою реформи мало стати забезпечення школою загальної та політехнічної освіти учнів, підготовлених до практичної діяльності в народному господарстві [3]. Цим процесам передувала ґрунтовна робота з вивчення Міністерством освіти УРСР громадської думки щодо реформи школи, зокрема обговорення та внесення пропозицій освітянами.

Основними темами для обговорення тоді стали термін навчання учнів у політехнічній школі (пропонувалося зробити її восьмирічною, а навчання розпочинати із 7 або 8 років); збільшення кількості годин на трудове виховання, запровадження домоводства; розробка нових навчальних програм і створення стабільних підручників; посилення виховної роботи в школі. Більшість досвідчених освітян пропонувала оновлення структури школи: вона мала стати триступеневою (I ступінь – 1–4, II ступінь – 5–8, III ступінь – 9–11 класи з виробничим навчанням або ремісничі училища, ФЗН, технікуми, вечірні, заочні школи) [4]. Як показав аналіз історичного досвіду розвитку освіти в Україні, висловлені ідеї освітян майже не враховувалися в офіційному реформуванні.

Проект реформи щодо подальшого розвитку освіти в СРСР було викладено у Записці (червень 1958 р.), схваленій Президією ЦК КПРС і опублікованій у пресі. Визнавши головним недоліком діяльності радянської школи відірваність від життя, в першому розділі Проекту – «Про середню школу» – зверталась увага на необхідність вивчення учнями основ наук, важливість їх політехнічної підготовки й трудового виховання, фізичного й естетичного розвитку. Не допускаючи перевантаження учнів, потрібно було передбачити уведення до навчальних програм додаткових предметів; поліпшити матеріальну базу шкіл, ліквідувати багатозмінність занять тощо [5, с. 14]. Реорганізацію школи планувалося провести протягом трьох-чотирьох років, однак фактичне виконання основних реформаційних положень зайняло більше часу.

Наприкінці 50-х років XX століття, після обговорення педагогічною громадськістю проголошених урядом освітніх змін, на сесії Верховної Ради СРСР був прийнятий Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (грудень 1958 р.) [6]. Аналіз основних його положень свідчить про те, що висловлені українськими освітянами ідеї про мову навчання, про загальноосвітню школу як основний тип шкільної освіти, про недостатнє фінансове і матеріальне забезпечення реформи не знайшли відображення в Законі про школу 1958 р.

Однак, на думку Л. Березівської, винятково важливим був сам факт обговорення загальносоюзного закону та прийняття республіканського. Цей документ науковець вважає вчасним і необхідним, оскільки в ньому замість обов'язкової 7-річної освіти проголошено 8-річне обов'язкове навчання як підґрунтя переходу до загальної середньої освіти; закладено основи створення нової системи масової освіти. Взагалі, харак-

терною тенденцією всіх радянських реформ дослідниця вказує визнання учителя основною фігурою державних перетворень [3].

Вказані зміни вплинули й на розвиток системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Так, в одному з положень закону наголошується на необхідності «перепідготовки вчительських кадрів, підвищення їх ідейно-теоретичного рівня, забезпечення шкіл кваліфікованими викладачами політехнічних дисциплін, укомплектування їх учителями з необхідною освітою», а також ставиться завдання – поліпшити умови праці й побуту вчителів [6, с. 18]. Це стало підставою для розробки і затвердження документів, котрі спрямували в подальшому функціонування молоді освітньої підструктури в напрямі вирішення вказаних питань.

Робота закладів підвищення кваліфікації в Україні в цей період була зосереджена на розв'язанні проблеми забезпечення оптимізації навчально-виховного процесу в школі. З цією метою впродовж 60-х років XX століття виходить низка документів, котрі регламентують діяльність освітньої галузі в цілому та різних її складових.

У «Положенні про обласні інститути удосконалення вчителів», затвердженому колегією Міністерства освіти УРСР 16 липня 1960 року, було визначено основні завдання вказаних закладів, що мали ефективно діяти у напрямі професійного й ідеологічного розвитку вчителів.

У 1965 році з'явилася нова постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи», в якій планувалося поступово перевести всі перші класи на трирічний термін початкового навчання.

Згідно наказу Міністерства освіти УРСР від 21 жовтня 1966 року «Про зміни в структурі обласних інститутів удосконалення вчителів» почався процес посилення ролі цих закладів як науково-методичних центрів підвищення фахового рівня освітян. Однак наукова теорія і шкільна практика ще залишалися досить далекими одне від одного, тому актуальною проблемою в той час було впровадження в роботу школи досягнень педагогічної науки.

У червні 1968 року вийшла постанова ЦК КПУ «Про підготовку і виховання учительських кадрів в Українській РСР», що суттєво вплинула на подальший розвиток вітчизняної післядипломної педагогічної освіти, оскільки орієнтувала на «...підвищення науково-теоретичного рівня і методичної кваліфікації учителів, керівників шкіл, працівників дошкільних дитячих установ, на підготовку шкіл і вчителів до роботи за новими програмами, на піднесення в районах і шко-

лах методичної роботи, вивчення, узагальнення і впровадження передового педагогічного досвіду, втілення в життя нового Статуту про школу» [7, с. 34].

Постанови «Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи» (10 листопада 1966 р.), «Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи в УРСР» (8 грудня 1966 р.) засвідчили невідповідність рівня навчальної та виховної роботи загальноосвітньої школи зростаючим вимогам життя та оголосили запровадження загального обов'язкового 8-річного навчання. Стратегічними завданнями партійно-державних органів у галузі народної освіти було визначено здійснення до 1970 р. побудови загальної середньої освіти та розробки і запровадження з цією метою науково обґрунтованих навчальних планів і програм; приведення змісту освіти у відповідність до вимог розвитку науки, техніки і культури; забезпечення наступності у вивченні основ наук з 1 по 10 клас; подолання перевантаження учнів та ін. Висувалися також завдання щодо розробки плану переходу республіки на нові програми; запровадження у сільських школах для вивчення російської мови у класах з кількістю учнів понад 25 чол. поділу на дві підгрупи; окреслення заходів щодо поліпшення естетичного виховання учнів; створення належних умов для роботи та підвищення кваліфікації вчителів тощо [8, с. 2–8].

На основі результатів експерименту в УРСР, інших республіках було розроблено нову систему та зміст початкової освіти для трирічної початкової школи. Нові навчальні програми і підручники було зорієнтовано на «піднесення теоретичного рівня початкового навчання, забезпечення оптимальних умов для розумового розвитку дитини, виховання її мислення, оволодіння загальним умінням учитися, ефективними прийомами самостійної роботи, формування позитивних рис особистості молодшого школяра» [9, арк. 167].

Трирічне початкове навчання було важливою зміною в системі народної освіти другої половини ХХ століття, оскільки вимагало ґрунтовної підготовки, детального вивчення, якісно нового науково-методичного забезпечення та виваженого впровадження. Тому перехід на нові програми здійснювався планомірно. Спочатку (1966/1967 навчальний рік) їх було введено в деяких класах українських шкіл. В 1968/1969 навчальному році здійснювалося експериментальне навчання за новими програмами і підручниками в більшості міських шкіл України. Пізніше (1968–1970 рр.) планувалося повністю забезпечити поступовий перехід на нові навчальні пла-

ни, програми, підручники початкової школи, що остаточно було завершено в 1971/1972 навчальному році.

Висновки. Отже, розвиток змісту початкової освіти України в 50–60-і роки ХХ ст. також відбувався під впливом прогресивних ідей і характеризувався змінами суспільних відносин. Рисами тодішнього режиму залишаються обман громадян, лицемірство, цинізм, що проникли в усі сфери людського життя й розвитку суспільства, в тому числі в освіту. Її функціонування часто відбувалось шляхом декларування зовні демократичних гасел і реалізацією жорсткої, антигуманної політики.

Однак для вказаного періоду характерними були й позитивні зрушення. Результатами реалізації освітньої реформи 1956–1964 рр. стали потужні зміни в розвитку всіх складових галузі, в тому числі початкової шкільної та післядипломної педагогічної освіти. Відтак для вказаного періоду було характерним підвищення науково-теоретичного рівня освіти, методичної грамотності вчителів початкових класів, спрямованість на вдосконалення їх професійно-особистісних якостей. Паралельно з директивними освітніми змінами продовжував розвивався новаторський рух учителів.

Таким чином, варто продовжити вивчення проблеми розвитку післядипломної освіти вчителів початкових класів на різних етапах, оскільки поступове ускладнення функцій системи, вдосконалення її структури, методології, поширення можливостей, що спостерігались у подальші роки, потребують більш пильної уваги та детальних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року // Інформаційний бюлетень «Офіційний вісник Президента України». – 2013. – № 17(246). – С. 31–43.
2. Кузьмінський А. І. Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / А. І. Кузьмінський. – К., 2003. – 42 с.
3. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : монографія / Лариса Дмитрівна Березівська. – К. : Богданова А. М., 2008. – 406 с.
4. Предик А. А. Проблема оцінювання навчальної діяльності учнів початкової школи в Україні (50-ті – 90-ті роки ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / А. А. Предик. – К., 2009. – 20 с.
5. В Президію ЦК КПРС «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи

- освіти в країні»: (Пропозиції викладені в опублікованій записці товариша М. С. Хрущова, схвалені Президією ЦК КПРС). – К. : Держ. вид-во політ. літ. УРСР. – К., 1958. – 19 с.
6. Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР. – К. : Радянська школа, 1959. – 26 с.
 7. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні / Л. А. Медвідь. – К. : Вікар, 2003. – 335 с.
 8. Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи в УРСР // Зб. наказів та інструкцій міністерства освіти УРСР. – 1966. – № 1. – С. 2–8.
 9. Стенограма Республіканської наради активу працівників народної освіти УРСР про завдання по виконанню постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 10 листопада 1966 р. № 87 «Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої школи». 28–29 березня 1967 р. // Ф. 166, оп. 15, спр. 5387. – 391 арк.